

פתרון הבחינה בהיסטוריה א', 1 יח"ל, מועד קיץ 2011

שאלון: 22115

מוגש על-ידי: נעמי בלנק, רענן נוימרק, דורון קורקוס ושמעון ביטון
מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

התשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים

פרק ראשון – קטעי מקור

ענה על אחת מהשאלות 1-2.

שאלה מספר 1- הלאומיות המודרנית

סעיף א'

הטיעונים שהמורה מעלה כדי לשכנע את תלמידיו לשלב את התלמיד החדש:

- (1) **טיעון טריטוריאלי**- לטענת המורה המחוז ממנו בא הנער הוא חלק מן המולדת האיטלקית. מחוז שיצא לו פרסום רב בשל העובדה שבעבר נולדו בו עובדים חרוצים וחיילים אמיצים של המולדת האיטלקית.
טיעון זה בא לידי ביטוי בקטע המקור באופן הבא: "מחוז קלבריה...., מחוז רב תהילה, שממנו יצאו בעבר איטלקים מפורסמים רבים, ושממנו באים לנו כיום עובדים חרוצים וחיילים אמיצים- כולם מוכנים לשרת בלב שלם את מולדתנו..."
- (2) **טיעון היסטורי**- לטענת המורה מחוז איטלקי זה היה במשך שנים ארוכות תחת שלטון זר ואיחודה של איטליה בדור האחרון מאפשר לקלבריה להיות חלק מן המולדת האיטלקית ומאפשר לאותו תלמיד חדש לחוש שהוא נמצא באיטליה.
טיעון זה בא לידי ביטוי בקטע המקור באופן הבא: "במשך דורות היה המחוז משועבד לשליטים זרים, ועם איחודה של איטליה שבה גם קלבריה להיות חלק מארצנו. אני בטוח שתוכיחו לתלמיד החדש שכל ילד איטלקי נמצא תמיד בין אחים...., ... יהיה המחוז שבו נולד רחוק מן המקום שבו הוא נמצא עכשיו ככל שיהיה..."
- (3) **מאבק הדמים שנוהל לעצמאות איטליה**- לטענת המורה הזכות להשתייך לאומה האיטלקית ולהרגיש בבית בכל מקום מבוססת על העובדה שבני ארצם נלחמו בקרבות עקובים מדם במשך חמישים שנה ואלפי איטלקים נהרגו בהם.
טיעון זה בא לידי ביטוי בקטע המקור באופן הבא: "כדי שנער מקלבריה ירגיש כמו בבית כאן בטורינו, כדי שנער מטורינו ירגיש כמו בבית בקלבריה, נאלצו בני ארצנו להילחם בקרבות רבים עקובים מדם במשך חמישים שנה, וחמישים אלף איטלקים נפלו בהם..."
- (4) **זיקה לסמלים לאומיים**- לטענת המורה מי מן התלמידים שיפגע בנער לא תהיה לו זכות להסתכל בדגל האיטלקי.

טיעון זה בא לידי ביטוי בקטע המקור באופן הבא: "מי שיפגע בנער זה או יעליב אותו, משום שלא נולד כאן, במחוז שלנו, לא תהיה לו עוד זכות להביט בדגל שלנו.."

סעיף ב'

(1) **טריטוריה, מולדת** - מדובר בשטח טריטוריאלי בו נוצרה הזהות הלאומית של העם, בו נולדה האומה אליה משתייך האדם. הטריטוריה מאחדת את האומה, היא "הדבק" של העם. וכאשר היא תהיה בסכנה יצאו להגנתה. כל מי שחי בטריטוריה זו הוא בעל גורל דומה. המונח טריטוריה קיבל לבוש לאומי נוסף בעת המאבקים לעצמאות לאומית במהלך המאה ה-19 והוא **המולדת** - שטח הארץ בו נוצרו ערכי היסוד של האומה, שטח שלעם יש זיקה, קשר היסטורי ארוך שנים. המולדת היא נכסים חומריים ונכסים רוחניים:

- נכס חומרי - סלעים, אגמים, יערות (פיזי)
- נכס רוחני - אהבה, גאווה, היסטוריה, קברי אבות, שדות קרב, שירי משוררים. כל מה שמפאר את האומה.

מאפיין זה בא לידי ביטוי בקטע באופן הבא: "...כולם מוכנים לשרת בלב שלם את מולדתנו, את איטליה. זהו אחד המחוזות היפים בארצנו, יש בו יערות גדולים והרים גבוהים..."

(2) **סמלים לאומיים והמנון לאומי** - לכל קבוצה לאומית יש סמלים לאומיים כמו: דגל, המנון, מסורת, ימי חג וכדומה. סמלים לאומיים מנחילים את הלאומיות להמונים באמצעות חגיגות, טקסים, ספרים, מוסיקה, ומאוחר יותר גם באמצעי התקשורת: טלוויזיה, רדיו וקולנוע. הדגל הלאומי הוא מקור לגאווה לאומית. בדרך כלל הוא לקוח מן המורשת ולכן בני הלאום נקשרים אליו.

מאפיין זה בא לידי ביטוי בקטע המקור באופן הבא: "... מי שיפגע בנער זה או יעליב אותו, משום שלא נולד כאן, במחוז שלנו, לא תהיה לו עוד זכות להביט בדגל שלנו.."

(3) **פולקלור ומיתוסים** - הפולקלור שבו נכללים: מנגינות עממיות, ריקודים, תלבושות מסורתיות, סיפורים, מנהגים, הערצת גיבורים; כל אלה מהווים ביטוי לרוח העם. גם המיתוסים היו חלק מלאומיות.

מאפיין זה בא לידי ביטוי בקטע המקור: "...כדי שנער מטורינו ירגיש כמו בבית בקלבריה, נאלצו בני ארצנו להילחם בקרבות רבים עקובים מדם במשך חמישים שנה, וחמישים אלף איטלקים נפלו בהם.."

שאלה מספר 2 - הצהרת בלפור

סעיף א'

התוכן של הצהרת בלפור:

"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה ייסוד בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל ותעשה מיטב מאמציה להקל על הגשמת מטרה זו תוך הבנה ברורה שלא יעשה דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות או הדתיות של עדות לא יהודיות הקיימות בארץ ישראל, או בזכויות ובמעמד מדיני, מהם נהנים היהודים בכל ארץ אחרת."

- מחויבות לבית לאומי לעם היהודי בא"י.
- בריטניה תעשה את מיטב מאמציה בבנייתו.
- תישמרנה זכויותיהן האזרחיות והדתיות של העדות האחרות בא"י ושל היהודים בכל ארץ אחרת.

החשיבות של הצהרת בלפור לציונים על פי הקטע:

- (1) חשוב שהמו"מ עם בריטניה יסתיים במתן ההצהרה המיוחלת מאת ממשלת בריטניה.
- (2) למסמך יש חשיבות גדולה בכך שהוא מאפשר לבצע את ההכנות הדרושות למקרה שהתקדמות הצבא הבריטי אל תוך א"י תתרחש בקרוב.
- (3) ההצהרה היא מחייבת מאחר וניתנת ממעצמה גדולה המסוגלת ונכונה ללחום למען עניינינו.
- (4) חשוב שהעם היהודי ידע כי התנועה הציונית נתמכת ע"י בריטניה.

סעיף ב'

דרכי הפעולה של המתנגדים מקרב היהודים להצהרת בלפור:

פרסום סדרה של חוברות ובהן נאומים של התומכים בהשתלבות הפצת החוברות ברבים. התארגנות לקבוצה חזקה הפועלת יחד ובעצמה להפצת רעיונותיה.

הסיבות להתנגדות להצהרה:

היהודים שהיו בעד השתלבות בסביבתם במדינות אירופה חששו לאבד את מעמדם השוויוני. היהודים זכו במדינות מערב אירופה באמנציפציה וחששו שהגשמת שאיפותיה של התנועה הציונית תפגע במעמדם.

פרק שני

ענה על אחת מהשאלות 3-4.

שאלה מספר 3- התנועות הלאומיות באירופה והתנועה הציונית

סעיף א'

הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות באירופה:

(1) ירידת כוחה של הכנסייה ותהליך החילון- במשך מאות שנים הכנסייה הקתולית היא אבסולוטית, לא ניתן להתנגד לכנסייה או לומר דברים בגנותה. הוגי הרנסנס (מאות 15-16) החלו לטעון שהאדם נמצא במרכז, הוא יצור תבוני והכנסייה מהווה גורם נבער והרסני. משלב זה מתחיל תהליך של חילון והמוביל להיחלשות הכנסייה. בקרב האוכלוסייה נוצר ריק(ואקום, חלל), האוכלוסייה מחפשת תחליף לדת. **התנועה**

הלאומית למעשה ממלאת את אותו חלל, כאשר היא משתמשת בסמלי הדת כדי להפוך את המונחים אומה ומולדת לקדושים.

(2) תנועת ההשכלה כגורם מניע להופעת הלאומיות- החל מהמאה ה-17 מתפתחת תנועה חברתית-אינטלקטואלית באירופה, שטענה כי מטרתו המרכזית של האדם היא שאיפה לידע ולהשכלה. מקימי התנועה, סופרים, פילוסופים, מדענים, ראו באדם האידיאלי אדם בעל תחומי ידע רבים, הם דרשו מאותו אדם לא להיכנע לסמכות דתית או פוליטית מבלי לשקול זאת בתבונה.

אנשי ההשכלה ערערו את המבנה החברתי שבו בני העם הפשוט צריכים לשאת ברוב הנטל, הם הדגישו את השוויון בין בני האדם ואת החירויות להן הם זכאים. **בשם רעיונות החרות והשוויון פרצו המהפכות הגדולות-האמריקנית והצרפתית. הלאומיות ניזונה מרעיונות אלה, לא המלך הוא הריבון, אלא העם באמצעות נציגיו.** בהשפעת תנועת ההשכלה ניהלו תנועות לאומיות מאבק לשחרור מעול של שלטון יחיד או שחרור משלטון זר.

(3) המהפכה התעשייתית כגורם להופעת הלאומיות- גם תהליכים כלכליים ותרבותיים תרמו להופעת הלאומיות. המהפכה התעשייתית גרמה להתפוררות המבנה החברתי המסורתי. ההתפתחות המואצת של התעשייה בערים גורמת למעבר מהכפר לעיר (תהליך שנקרא עיור- אורבניזציה). אנשים שהתגוררו באותו מקום במשך מאות שנים, עוברים לערים בעיר מתחולל משבר זהות. בקרב האנשים שעברו לערים נוצר צורך בזהות חדשה ומכנה משותף חדש. **הלאומיות הייתה הדבק החדש שחיבר בין חלקי החברה, כאשר גילו האנשים שכל התושבים סביבם מדברים באותה השפה, עוסקים בנושאים דומים ושואפים שאיפות דומות, הם חשו שהם בני לאום אחד.** המודרניזציה שנלוותה למהפכה התעשייתית אפשרה את הפצת הרעיון לכל שכבות האוכלוסייה, באמצעות כלי תחבורה, ספרים ועיתונים.

(4) התנועה הרומנטית כגורם להופעת הלאומיות- התנועה הרומנטית הדגישה את הרגש והלב, בניגוד לתנועת ההשכלה שראתה בהגיון, בתבונה, את היסודות החשובים בהתנהגות האנושית. התנועה הרומנטית נשענה על הערצת העבר: גיבורים אגדיים מהעבר של העם, סגידה ליופי, הערצה למקומות הקשורים בעברו של העם ועוד. למקימי התנועה היה חשוב ליצור תנועה שדוגלת ומאמינה ברעיונות צודקים כמו ריבונות העם, אולם, לשם כך הם היו צריכים ליצור התלהבות והערצה, כדי לסחוף את ההמונים למאבקים. לכן, לתנועה הרומנטית תפקיד חשוב ביצירת הלאומיות האתנית. **הרומנטיקה שאפה להדגיש את ייחודו של העם: לבטא את תרבות העם, להחיות את עברו המפואר של העם ולחזק את זיקתו של העם לארצו. מכאן נוצרו הסמלים, הפולקלור, המנון וכדומה.**

(5) השפעת המהפכה הצרפתית וכיבושי נפולאון כגורם להופעת הלאומיות- המהפכה הצרפתית שפרצה בשנת 1789 הייתה מאבק בבית המלוכה, באצולה ובכמורה וגם מאבק לגיבוש האומה הצרפתית. בשם רעיונות החירות השוויון והאחווה החל מאבק מעמדי שהביא לירידת כוחם של המעמדות העליונים. לאחר שבמשך מאות שנים ההשתייכות

של המוני הצרפתים הייתה לפי מעמד, הוצגה האומה במהפכה כמאפיין שיוצר מכנה משותף בין כל תושבי צרפת, החלפת המעמדות הבכירים בשלטון העם הביאה להיווצרות גאווה לאומית.

בזכות כיבושי נפולאון הופצו רעיונות המהפכה הצרפתית. לאחר עשר שנים של מהפכה בצרפת וחוסר יציבות פוליטית תפס את השלטון ב-1799 נפולאון בונפרטה. נפולאון היה קצין צבא שנולד באי קורסיקה והוא הצליח לתפוס את השלטון בדרך אלימה ולהפוך את עצמו לקיסר צרפת. לאחר שייצב את צרפת מבחינה פוליטית פנה נפולאון לכיבושים ברחבי אירופה והמזרח התיכון. נפולאון הצליח לכבוש את איטליה, בלגיה, הולנד ומדינות נוספות והצליח להשריש את סיסמאות המהפכה והלאומיות. עד 1815 הצליח נפולאון לכבוש את כל אירופה למעט בריטניה ורוסיה. בכל מדינה אותה כבש הוא גרם להתערורות הלאומיות משתי סיבות:

- הוא הוכיח לתושבי המדינות שיש אפשרות שהעם ישלוט במדינה כמו שקרה בצרפת.
- הוא יצר התנגדות לשלטון זר שהובילה לליכוד של כלל האזרחים בתוך המדינה לכדי עם.

סעיף ב'

נקודות דמיון ושוני בין התנועה הציונית בראשית דרכה והתנועות הלאומיות באירופה:

קווי דמיון בין התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות באירופה

- היעד הפוליטי: כל התנועות הלאומיות באירופה ובהן גם התנועה הציונית פעלו להקמת מדינה ריבונית עצמאית בה יוכלו בני הלאום לחיות באופן אוטונומי ולפתח את ייחודם הלאומי.
- תהליכי חילון: כל התנועות הלאומיות באירופה ובהן גם התנועה הציונית הושפעו מצמצום תפקידה של הדת כמוטיב מרכזי בחיי האדם. ירידת מעמד הדת הביאה עמיה שונים באירופה ובהם גם העם היהודי לנסות ולהגשים את שאיפותיהם הלאומיות בדמות הקמת מדינה עצמאית- פתרון חילוני למצוקות העם ושאיפתו לייחוד בחבל ארץ עצמאי.
- יצירת תודעה לאומית: כל התנועות הלאומיות באירופה ובהן גם התנועה הציונית פעלו לחזק את התודעה הלאומית בקרב עמיהן. במילים אחרות, מנהיגי התנועות הלאומיות ייחסו חשיבות ליצירה, טיפוח וחיזוק ההכרה בעמיהן שיש לפעול להשגת עצמאות. בנוסף יש להדגיש את ייחודו של העם ודבר זה נעשה בדרך כלל תוך הדגשת ההיסטוריה הייחודית של העם המבחינה בינו ובין עמים אחרים.

קווי שוני בין התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות באירופה

- שאלת הטריטוריה: בעוד שתנועות לאומיות אחרות נאבקו להשיג עצמאות כאשר עמם מרוכז בטריטוריה מוגדרת התנהל בתנועה הציונית ויכוח האם ארץ-ישראל היא אכן היעד ומהן הדרכים בהן יש לפעול כדי להגשים את הקמתה של מדינה יהודית עצמאית.

- **פיזור היהודים:** בעוד שתנועות לאומיות אחרות נאבקו להשיג עצמאות לעם שחי באופן מרוכז בטריטוריה מוגדרת היה העם היהודי מפוזר בכל העולם. התנועה הציונית הייתה צריכה לרכז את היהודים מכל קצווי תבל לטריטוריה (ארץ-ישראל) שלא הייתה עדיין בידיה.
- **בסיס הכוח:** בעוד שתנועות לאומיות אחרות שאבו את כוחן מהמעמד הבינוני (הבורגנות), מעמד זה לא תמך בדרך כלל בתנועה הציונית בראשית דרכה והיא שאבה את כוחה מהמעמד הנמוך.

שאלה מספר 4- פעילות התנועה הציונית בגולה ובארץ-ישראל עד 1914

סעיף א'

שני דפוסי פעילות ציונית בארצות אירופה:

שפה - למנהיגי התנועה הציונית היה ברור שלא תיתכן תחייה לאומית של העם היהודי ללא תחיית השפה העברית. בגולה החלה פעילות להפצת השפה העברית ולהפיכתה לשפתו הלאומית של העם היהודי. בתחילת המאה ה-20 קמו אגודות ברוסיה, בארגנטינה ובמקומות נוספים שפעלו לקדם את השימוש בעברית כשפת דיבור ולימוד בבתי הספר. ב-1909 התכנסה בברלין ועידה עולמית ראשונה של השפה העברית ובה הוכרזה העברית כשפתו הלאומית של העם היהודי. לאחר המהפכה הקומוניסטית ברוסיה (1917) הוקמה רשת "תרבות" לטיפוח התרבות והחינוך העבריים, הלשון העברית וספרותה והפצתם בקרב יהודי הגולה. בתוך זמן קצר הקימה "תרבות" רשת רחבה של בתי ספר יסודיים, תיכוניים ומוסדות להכשרת מורים שפעלו בפולין ובלטא. בתי הספר של "תרבות" שימשו מרכזים לפעילות תרבותית, עברית וציונית. הפעילות בתחום השפה סייעה לתנועה הציונית לחזק את האופי הלאומי של פעילותה. החייאת העברית השתלבה במכלול הפעילות שנועדה להגביר את זיקתם של היהודים למולדתם - ארץ-ישראל, לעברם ולתרבותם.

עיתונות וספרות - כחלק מתהליך התחייה הלאומית של העם היהודי והתבססות התנועה הציונית החלו מופיעים עיתונים וספרים, חלקם כתובים בעברית. ב-1897 ייסד הרצל בווינה שבועון ציוני בשפה הגרמנית ("העולם") שפעל רבות להפצת הרעיון הציוני, ההיסטוריה של עם ישראל והביא מידע רב על הנעשה ביהדות ועל בעיותיו המדיניות והכלכליות של העם היהודי. לעיתון, ששימש ביטאונה הרשמי של התנועה הציונית הייתה מהדורה בעברית שסיפקה מידע על חיי היהודים בארץ ובגולה. בתחום הספרות מתחילים לפעול בתקופה זו סופרים לאומיים הכותבים בעברית ומעודדים את הפעילות הציונית ובהם: אחד העם, שאול טשרניחובסקי, חיים נחמן ביאליק.

העיתונות הציונית סייעה להפצת רעיונותיה של התנועה ולחיזוק הלכידות של חבריה. הפעילות הספרותית-תרבותית סייעה לחיזוק הרגשות הלאומיים של היהודים ועודדה אותם לשוב למולדתם ההיסטורית: ארץ-ישראל.

התארגנות לעלייה - בסוף המאה ה-19 החלה התארגנות לעלייה יהודית ציונית לארץ ישראל, התארגנות שביטוייה המעשיים היו העלייה ה-1 וה-2. הבסיס להתארגנות זו לעלייה הייתה פעילותן של אגודות "חובבי ציון" - קבוצה גדולה של אגודות שקמו ברוסיה וברומניה ולכולם היה מכנה משותף אחד: השאיפה לקדם את הרעיון השיבה לארץ ישראל ולעודד את העלייה היהודית אליה. אגודות חובבי ציון ערכו רשימות של מועמדים לעלייה לארץ, אספו כספים לרכישת אדמות, שלחו

נציגים לארץ על מנת לבדוק את המתרחש בארץ ישראל ולרכוש בה קרקעות. אחת האגודות המפורסמות שפעלה במסגרת זו הייתה אגודת ביל"ו. אגודות חובבי ציון פעלו להקמת מושבות חקלאיות בארץ ישראל שבהן יעבדו צעירים יהודים עבודת כפיים כאיכרים עובדי אדמה בחקלאות. בין השאר הקימו חובבי ציון את המושבות ראשון לציון, גדרה, ראש פינה, זיכרון יעקב ומושבות נוספות.

העליות סייעו בשינוי המאזן הדמוגרפי בארץ-ישראל. אם בתחילת העליות (1882) היו היהודים בארץ-ישראל מיעוט זניח לעומת הערבים, הרי שסמוך להחלטת האו"ם על הקמת מדינת ישראל מהווים היהודים למעלה מ-40% מתושבי הארץ. כך התאפשר לתנועה הציונית לתבוע חזקה על ארץ-ישראל.

סעיף ב'

קשיי העולים בתחום ההתיישבות בארץ-ישראל עד מלחמת העולם הראשונה:

(1) **העדר הבנה וידע בחקלאות:** העולים שהגיעו לארץ ישראל בעליות הראשונה והשנייה היו חדורי מוטיבציה ושליחות להפריח את אדמת ארץ-ישראל, אך חסרו להם הידע והכלים לעיסוק בחקלאות. פעמים רבות נכשלו הגידולים והעולים חוו מפח נפש.

דרכי ההתמודדות עם קושי זה:

- **ארתור רופין והמשרד הארץ-ישראלי אותו הקים סייעו לעולים להתמודד עם קושי זה.** גוף זה הוקם בהתאם להחלטת הקונגרס הציוני ה-8 ב-1907. המשרד קם ביפו ולתפקיד המנהל נבחר הד"ר ארתור רופין. תפקידו של המשרד היה לנהל ולכוון את פעולות ההתיישבות בארץ ישראל מטעם התנועה הציונית. המשרד הארצישראלי הקים חוות הכשרה לעולים באום גיוני, בבן שמן בחוות כינרת ובמקומות נוספים. שם למדו העולים חקלאות, שיטות גידול ועיבוד הקרקע וכדומה.
- **אפשרות נוספת- מפעלו של הברון רוטשילד:** רוטשילד נענה בחיוב לפנייה לסייע למושבות, פנייה שאותה יזמו נציגים של המתישבים בארץ ונציגים של חובבי ציון, והקים בארץ ישראל מערכת פקידותית שייצגה אותו ישירות וטיפלה בכל ענייני המושבות. מהבחינה הכלכלית סייעו פקידי הברון למושבות מאוד. הם ביססו את המושבות על ענף המטעים, שהיה ענף רווחי, שיפרו את שיטות העבודה, החדירו שיטות ניהול מודרני והעניקו לאיכרים בסיס כלכלי להמשך קיומם. בעצת פקידי הברון נשתלו כרמי גפנים והוקמו שני יקבים לתעשיית יין (בראשון-לציון ובזיכרון-יעקב).

(2) **התנכלויות של ערביי ארץ-ישראל:** המושבות שקמו בא"י בתקופת העלייה הראשונה והשנייה סבלו מהתנכלויות של שודדים וגנבים. אנשי המושבות, שהיו ברובם חסרי ידע בהגנה ובשמירה שכרו ערבים שיגנו על המושבות. בתוך זמן קצר התברר לאנשי המושבות שפעמים רבות משתפים השומרים הערבים פעולה עם הגנבים וחלק מהגניבות מתבצעות בחסות השומרים הערבים ובסיועם.

דרכי ההתמודדות עם קושי זה - הקמת ארגוני שמירה והגנה עבריים:

חלק מעולי העלייה השנייה לא השלימו עם תלותן של המושבות בשמירה הערבית והחליטו על הקמת ארגון חשאי בשם "בר-גיורא" שינסה לכבוש את השמירה במושבות היהודיות מידי הערבים. ארגון בר-גיורא הצליח לקבל את תפקיד השמירה בחוות סג'רה שבגליל (חוה חקלאית שהקים המשרד הארצישראלי להכשרת עולים בעבודה חקלאית) ובכפר תבור. הצלחת חברי בר-גיורא בשמירה על סג'רה וכפר תבור הביאה לכך שמושבות נוספות בגליל ביקשו את שירותי השמירה של הארגון. חברי בר-גיורא החליטו להרחיב את שורות הארגון וכך קם ב-1909 ארגון "השומר" ששם לו למטרה לקחת על עצמו את תפקיד השמירה בכל המושבות היהודיות בא"י. השומר התפתח במהירות. היו חברים בו כ-90 שומרים, שפעילותם הייתה בעלת אופי צבאי וסודי. הארגון חתם חוזים עם המושבות ותמורת תשלום הוטל עליו להבטיח את חיי המתישבים היהודים ורכושם. חברי השומר התקבלו לתפקידם לאחר תהליך ברירה קפדני ומבחני כוח וגבורה שנועדו להבטיח את איכות השומרים. שיטת השמירה הייתה מבוססת על שומרים בודדים הנעים ברגל או רכובים על סוס ומצוידים בנשק אישי. בסופו של דבר העסיקו רוב המושבות היהודיות בא"י את אנשי השומר באבטחת הישובים.

פרק שלישי - ממדינת מקדש לעם הספר

ענה על שתיים מהשאלות 5-7.

שאלה מספר 5 - התרבות ההלניסטית והחברה ביהודה

סעיף א'

הביטויים לשילוב:

(1) העיר ההלניסטית-האימפריה היא המדינה והיא מתבססת על ערי הפוליס שמשמשות

ערי מסחר ותרבות.

ברחבי האימפריה נבנו כ-350 ערים שהיוו גשר בין האוכלוסייה המזרחית הנכבשת

לתרבות ההלניסטית. חלק מן הערים היו ערי ענק במונחים של העולם העתיק.

אלכסנדריה ואנטיוכיה מנו כל אחת כמה מאות אלפי תושבים. העיר הייתה בנויה על

צירי המסחר היבשתיים, על חופי הים (נמלים), בשטחים שולטים (מבצרים) או ששימשה

כמרכז תרבותי חשוב (ירושלים). האוכלוסייה שלה הייתה מגוונת והמעמד בה נקבע על פי

הצלחה כלכלית וכישורי האדם. הערים הפכו למרכזי שלטון הלנים, שם ישבו השליטים,

גובי המסים והפקידות הבכירה.

בערים התיישבו מהגרים מבני יוון (הלנים), חיילים משוחררים ובני המזרח אשר תרמו

להפצת התרבות ההלנית. המוסדות העירוניים והציבוריים שהוקמו היו דומים לאלה

- שבערי הפוליס ביוון. המקדשים לאלים, השוק, מוסדות החינוך העירוני, בתי חינוך לנוער-גמנסיון ואפביון, התיאטרון, אצטדיון והיפודרום למירוצי סוסים.
- (2) **מעמד המלך** - המלך היה שליט אבסולוטי שמרכז את כל הסמכויות בידי, הוא קובע את החוקים, כל הממלכה היא רכושו ודברו הוא החוק. המלך שולט בצבא ולרשותו עומד מנגנון גדול ומפותח של פקידים שעוסקים בגביית מסים, שליטה בקרקעות, מסחר והענקת זכויות. המלך נחשב לאל כל יכול, דבריו הם קודש ונערך לכבודו פולחן מיוחד, הוצבו פסלים והוטבעו מטבעות עם דמותו. מי שמרד בו נחשב למורד במלכות.
- (3) **החינוך והתרבות ההלניסטיים** - חינוך הילדים (זכרים בלבד) היה יסוד חשוב בחיי העיר ההלניסטית. החינוך ההלניסטי היה חשוב במיוחד לשכבות האצולה המקומית, שכן באמצעות החינוך ההלניסטי יכלו ילדיהם להשתלב במוסדות המלוכה ובתפקידי הניהול. החינוך יצר דפוסים ואורח חיים הלניסטי באמצעות המוסדות הבאים: **דידסקלאוס** - לילדים בגיל 4-14, **גמנסיון** - מגיל 14-16 ו**אפביון** מגיל 16-18. מוסדות אלה דאגו לחינוכם של הנערים, בהם למדו את מקצועות הספורט, הספרות והשירה, שימשו להכנתם של הנערים לאזרחי הפוליס. בשל העובדה שהיוונים סגדו לגוף האדם וליופיו, ההשתתפות בתחרויות הספורט הייתה בעירום מלא של גברים בלבד. לפיכך חינוכו מוסדות אלה לטיפוחו של הפרט עד להפיכתו לאזרח הפוליס, בלי קשר למוצאו(השפעה של דרך חינוך זו נראה בהמשך באימוץ תרבות יוונית על ידי יהודים-התייוונות).
- (4) **הספרות, השירה והמדע** - המעבר לתרבות הלניסטית הביא לשינוי ביצירה ובתרבות. הקומדיה והשירה הפוליטית ששימשו ככלי לביקורת על השלטון נעלמו(בעידן של מלכים אבסולוטיים אין מקום לסאטירה וביקורת). במקומם התפתחו יצירות דתיות, כתיבת ההיסטוריה ואמנות הנאום. וכן יצירות ספרותיות אשר אינן מזיקות לשלטון. אלכסנדריה הפכה למרכז המדעי המוביל, נערכו בה ניסויים בתחומי הפיזיקה והאסטרונומיה, המתמטיקאים אוקלידס וארכימדס היו בני אלכסנדריה. במאה השלישית לפני הספירה אף הוקמה בה ספריה ענקית שכללה מאות אלפי כתבי יד.

סעיף ב'

התחומים בהם השפיע ההלניזם על החברה היהודית:

- (1) **תחום החברה** - **בית טוביה כדוגמה להתייוונות**. מקום מושבה של המשפחה בעבר הירדן המזרחי, שם היו להם אדמות רבות. טוביה חיזק את מעמדו כאשר נשא לאישה את אחותו של הכהן הגדול(חוניו ה-2) וכך נעשה מקורב גם לכהונה הגדולה. בשלב מסוים כאשר נוצרה מתיחות בין הכהן הגדול לשלטון היווני, ניצל יוסף בן טוביה את המתיחות כדי לקבל לידיה את סמכות חכירת המסים בארץ ישראל, סמכות שבאופן מסורתי הייתה בידי הכהן הגדול. תפקיד זה הגדיל את עושרם של בני המשפחה ובתוקף תפקידם הם באו במגע קרוב עם האצולה ההלניסטית. הם אימצו לעצמם מנהגים הלניסטיים, כמו שמות יווניים, לבוש יווני, שפה יוונית, השתתפות במסיבות וחגיגות יווניות, חינוך הילדים על ידי מחנכים יווניים, ובעיקר מימוש צרכים אישיים לצורך שאיפות פוליטיות.

יוסף בן טוביה גבה מסים עבור המלך היווני, במשך 22 שנה בארץ ישראל. הוא פעל בתקיפות וממניעים אישיים היה מוכן לוותר על המסורת והמוסר. הוא העניש קשות את אילו שלא עמדו בתשלום המסים, הוא התעלם מצורכי העם, התנכר לחברה היהודית והתרחק מערכיה. ישנן עדויות שמשפחות אצולה נוספות נהגו באופן דומה.

(2) **תחום הדת- פגיעה במעמד הכהן הגדול.** באופן מסורתי החזיקה במשרת הכהן הגדול משפחת בני צדוק, עוד מימי שלמה המלך. כהן גדול מונה למשרה זו לכל ימי חייו ורק עם מותו יכול היה להתמנות כהן גדול חדש.

הכהן הגדול באותה עת, מלבד היותו מנהיג דתי, ראש האומה ונציגה בפני השלטונות היווניים, נשא גם בסמכויות כלכליות כגון גביית מסים, ניהול השוק בירושלים ושליטה על אוצרות המקדש, מכאן מובנת העובדה שתפקיד זה משך אליו גורמים שונים.

השלבים בפגיעה במעמד הכהן הגדול היו:

ניסיונו של הליודורוס לבזוז מאוצרות המקדש

המתיוונים הקיצוניים ביהודה שאפו להפוך את ירושלים לפוליס הלניסטית ולצבור כוח פוליטי. אחד ממנהיגיהם של המתיוונים הקיצונים היה **שמעון ממשפחת בילגה** (משפחת כוהנים אך לא מבית צדוק). הכהן הגדול בימים אלה היה **חוניו ה-3** מבית צדוק. **שמעון ממשפחת בילגה** שימש כנגיד בית המקדש (אחראי על הכספים) וביקש מחוניו ה-3, הכהן הגדול למנות אותו לתפקיד המפקח על השווקים, תפקיד זה אמור להבטיח לשמעון הכנסה נאה.

תופעה זו מהווה חתירה תחת מוסד הכהונה הגדולה, מאחר ותפקיד זה נמצא בידי הכהן הגדול והעברתו תהיה בניגוד לחוקי ומסורת האבות. חוניו מסרב לשמעון ושמעון מנצל סכסוך בשלטון היווני, כדי לפנות למלך היווני לבקש את עזרתו. השליט היווני שנוקק לכספים, שלח את אחד משריו בשם **הליודורוס** על מנת להשיג כספים. חוניו מנסה לשכנע את **הליודורוס** שאין כספים רבים במקדש, **הליודורוס** לא משתכנע ומנסה לבזוז את הכספים ונכשל. לפי המסופר בספר מקבים ב', כשהופיע במקדש אירע נס ותקף אותו רוכב פלאי עטוי שריון זהב, רק בזכות התערבותו של **חוניו ה-3** ניצלו חייו.

הדחת חוניו ה-3 ומינוי יאסון לכהן הגדול:

חוניו ה-3 שחושש, יוצא אל המלך כדי להסדיר את התקרית שנוצרה בעקבות גירוש הליודורוס. בהגיעו לסוריה המלך נרצח ובמקומו מתמנה **אנטיוכוס ה-4** (אנטיוכוס אפיפנס המוכר לנו מחנוכה), המלך החדש מעכב את חוניו במעצר. **יאסון** (שמו היווני של יהושוע אחיו של חוניו), שהיה מקורב למתיוונים, מנצל את ההזדמנות שאחיו נעדר מהארץ ומבקש מהמלך החדש **אנטיוכוס ה-4** את תפקיד הכהן הגדול, והוא בתמורה לכך יעביר לשלטון סכומי כסף גדולים יותר כמיסים. כמו כן הוא מתחייב למלך שהוא יקים בירושלים פוליס שתיקרא אנטיוכיה. לאור זאת מדיח אנטיוכוס את חוניו ה-3 וממנה את יאסון לכהן הגדול.

(3) השפעה על יצירות שחוברו על ידי יהודים - תרגום השבעים (ספטואגינטה):

תרגום השבעים נעשה בימיו של המלך תלמי פילדלפוס מלך מצרים (247-283 לפנה"ס). יש הטוענים כי תלמי יזם את התרגום ליוונית מאחר ורצה להכניס עותק של התורה לספריה באלכסנדריה, במסגרת הכנסת כתבי יד מהמערב ומהמזרח לספריה שהקים. מנגד יש הטוענים כי זו הייתה יוזמה של יהודי אלכסנדריה שרצו לקרוא את התורה ביוונית-השפה המוכרת להם ולהראות את חוכמתה לעמים אחרים. ייתכן שיהודי אלכסנדריה אשר חיו תחת שליטה הלניסטית שכחו עם הזמן את השפה העברית כתוצאה מחזירת השפה היוונית לחייהם. על כן ביקשו לתרגמה ליוונית. דוגמה זו מלמדת אותנו עד כמה התרבות ההלניסטית הייתה דומיננטית ועד כמה חדרה לחיי היהודים. על פי האגדה, לצורך התרגום הובאו למצרים מארץ ישראל כ-72 חכמים שעסקו בתרגום, הם הוכנסו לחדרים נפרדים ולמרות זאת כאשר סיימו את מלאכתם התברר שהתרגום זהה אצל כולם. לתרגום השבעים חשיבות רבה באימוץ התורה על ידי הנוצרים ובשמירת התורה כאשר העם היה בגלות ולא ידע עברית (לאחר חורבן הבית השני).

השפעה זו עוררה את התנגדות "החסידיים":

"החסידיים", שהיו השכבה הקבוצה המובילה בהתנגדות להתייוונות היו בני השכבות העממיות בירושלים, ובהם סוחרים זעירים ובעלי מלאכה. החסידיים שאפו להחזיר את חוקי התורה. הם ראו במאבקם נגד ההתייוונות גם מאבק חברתי נגד המתיוונים שבאו מהמעמד הגבוה. החסידיים התנגדו לערכי התרבות היוונית שהיו מנוגדים לערכי התורה. הם התנגדו לכך שיהודים אימצו בילויים הלניסטיים ומנהגי פולחן הלניסטיים ודחקו את הדת היהודית ממעמדה הבלעדי.

שאלה מספר 6 - גזרות אנטיוכוס

סעיף א'

הגזרות שאנטיוכוס אפיפאנס (הרביעי) הטיל על היהודים היו בעלות משמעות דתית-לאומית וכלכלית:

(1) בתחום הדת - אנטיוכוס הטיל על היהודים הגבלות על קיום מצוות "עשה" של התורה:

- נאסרה שמירת שבת.
- נאסר על יהודים לקיים מצוות מילה.
- יהודים אולצו לאכול בשר חזיר.
- נאסר על יהודים ללמוד תורה. ספרי תורה הועלו באש ע"י אפולוניוס-שר צבאו של אנטיוכוס. שריפת הספרים הייתה חלק מהמזימה לחסל את הדת היהודית.
- חילול בית המקדש - בית המקדש חולל ע"י היוונים ועל המזבח הוקם פולחן אלילי בדמות פסלו של האל זאוס. המטרה הייתה להדגיש את אופיו ההלניסטי של המקדש ואת האיסור לקיים את מצוות הדת היהודית. שמו של המקדש שונה והוא נקרא

ע"ש האל זאוס. בנוסף, היוונים הקימו במוות ופסלי אלילים נוספים בכל ערי השדה ביהודה.

- (2) **גירוש יהודים מירושלים והקמת החקרא** - יהודים רבים גורשו מירושלים במטרה לחזק את היסודות החברתיים ההלניסטיים. לעיר הובאו חיילים יוונים. על מנת להבטיח את אחיזת המתישבים ונאמניו של אנטיוכוס בעיר. מול בית המקדש הוקמה מצודה צבאית שנקראה החקרא והיא שימשה את חיל המצב היווני.
- (3) **בתחום הכלכלי** - הכבדת עול המיסים על האיכרים היהודים.

ההסברים השונים למתן הגזרות:

המניעים של אנטיוכוס לגזירות לא היו דתיים אלא תרבותיים-פוליטיים:

- (1) **גורם תרבותי** - שאיפה להלניזציה של יהודה - אנטיוכוס התחנך ברומא. הוא היה נאמן וקנאי לתרבות ההלניסטית וראה בה דרך ליצירת אחידות תרבותית בין העמים ולחזק את שלטונו.
- (2) **גורם צבאי** - אנטיוכוס קיווה לחסל את הדת היהודית באמצעות הגזירות ולבסס את היסודות ההלניסטים ביהודה. בנוסף, הוא היה זקוק לנאמנות של יהודה נוכח כוחה העולה והתעצמותה הצבאית של רומא במזרח.
- (3) **קשיים כלכליים** - אנטיוכוס נחל מפלה בקרב נגד המצרים. הנסיגה ממצרים הסבה לו נזקים כבדים והוא נאלץ להכביד את עול המיסים על התושבים היהודים כדי לכסות את הנזקים.
- (4) **פנייה של המתיוונים הקיצוניים** - יש הטוענים כי אנטיוכוס מצא חיזוק להטלת הגזירות במתייוונים הקיצוניים. הם ראו בגזירות אמצעי לחיזוק מעמדם הפוליטי ביהודה. פנייתם לאנטיוכוס הייתה לאחר המרידה השנייה. הם קראו לו לגרש יהודים מירושלים ולהקים את החקרא, אך פנייתם לא נגעה לגזירות הדתיות. ביטוי לסברה זו ניתן בגישתו של החוקר צ'ריקובר שטען כי הגזרות הוטלו בגלל מרד של החסידים ביאסון, מרד שפרץ בירושלים על רקע שמועות על מות אנטיוכוס במסע צבאי לירושלים.
- (5) ישנה גם סברה שאנטיוכוס היה אדם מוזר, אולי גם "משוגע", ולכן הגזירות היו פרי "שיגעונו". ביטוי לסברה זאת ניתן לראות בכינוי שבני התקופה כינו אותו "אפימאנס" (המשוגע ביוונית-משחק מילים על שמו אפיפנס=העליון או הנעלה). אולם קיים קושי בטענה זו, נשאלת השאלה, מדוע אנטיוכוס הטיל גזרות דווקא על היהודים ולא על בני דתות אחרות בממלכתו.

סעיף ב'

ניתן להצביע על דפוסי תגובה שונים של הציבור היהודי לגזירות הדת של אנטיוכוס:

- (1) **קידוש ה'** - דפוס התגובה הבולט ביותר לגזירות היה הקרבה עצמית על קידוש ה'. זוהי תופעה שהתפתחה לראשונה בתקופה זו. יהודים בחרו למות או לשאת עינויים קשים

בגין (בגלל) הפרת האיסורים לקיום מצוות הדת, ובלבד שיישארו נאמנים לתורת ישראל. על פי תפיסה זו יהודי צריך למות ולא לעבור על מצוות "עשה". עם התפתחות התפיסה התפתחה גם בקרב חוגים רחבים בעם היהודי האמונה בחיי העולם הבא ובגמול לו יזכו הצדיקים שימותו על "קידוש ה' ". הביטוי המובהק לתופעה זו הוא הסיפור על חנה ושבעת בניה. חנה אולצה לאכול חזיר וסירבה. כדי לאלצה לאכול חזיר כל בניה עונו לנגדה ואח"כ הוצאו להורג בזה אחר זה. היא ובניה עמדו בסירובם ומתו על קידוש ה'.

(2) **התנגדות פאסיבית**- היו יהודים שברחו להרים או למדבר. הם היו נאמנים לתורת ישראל והתנגדו להתייוונות. הבורחים התארגנו במדבר או בהרים בקבוצות שנקראו "חסידים" ונשאו את דגל הנאמנות לתורה ולמצוותיה.

(3) **הופעת נביאי שקר**- בעקבות הגזרות התפתחה תופעה מעניינת של נביאי שקר שניבאו את אחרית הימים והגאולה. הם ייחסו לגזירות אנטיוכוס את סיום הפורענויות שנגזרו על העם היהודי וחורבן השלטון היווני. בימים הבאים תחודש עצמאותו של העם היהודי. דברי הנבואה נועדו לחזק את העם אולם הם לא ניבאו את חידוש מלכות בית דוד. בשנים אלה אין התפתחות של תנועה משיחית כפי שיקרה בשנים הבאות.

(4) **השלמה עם הגורל**- היו יהודים שהשלימו עם גזירות הדת וקבלו את התרבות הזרה. דפוס זה אופייני למתייוונים הקיצוניים שהחלו להיטמע בחברה היוונית ושיתפו פעולה עם היוונים ברדיפת יהודים.

(5) **התקוממות פעילה**- הגזירות עוררו תגובה מיליטנטית (צבאית) שהונהגה ע"י מתתיהו ובניו. שליח של אנטיוכוס מלווה בפלוגה צבאית הגיע לכפר מודיעין שליד לוד, בו התגוררה משפחת החשמונאים. הם דרשו מתושבי המקום להקים במה ולהקריב קורבנות לאלים היוונים. מתתיהו שהיה ממשפחת כוהנים סירב, למרות הפיתויים שהוצעו לו. כשראה שאחד מיהודי הכפר מנסה להקריב קורבן הוא קם והרגו. אירוע זה מתאר את ראשית המאבק נגד גזירות הדת. ההתקוממות של מתתיהו וחמשת בניו נגד השלטון היווני נשאה אופי דתי.

שאלה מספר 7- תוצאות המרד ושיקום האומה

סעיף א'

השפעת תוצאות המרד בשלושה מן התחומים:

(1) **התחום הדמוגרפי- פגיעה באוכלוסייה היהודית ודלדול הישוב**: המרד הביא להתחזקות האוכלוסייה הנוכרית ולשיפור במעמדן של הערים הנוכריות. למשל יפו שמרבית תושביה היו יהודים, שוקמה והפכה לעיר נוכרית. קיסריה קיבלה מעמד של קולוניה ואזרחיה היו פטורים מתשלום מס גולגולת ומס קרקעות. בנוסף, כתוצאה מהמרד נהרגו יהודים רבים. חלקם בעת מלחמת האחים שהתנהלה בירושלים וחלקם במלחמה עם רומא. יהודים נוספים נמכרו לעבדות והיו ששימשו במשחקי לודר-מאבק בין חיות לבני אדם. הרומאים לא הגלו יהודים מהארץ. למרות הדלדול באוכלוסייה היהודים המשיכו להוות רוב בארץ גם לאחר החורבן, בעיקר באזורים יהודיים. יהודים רבים נהרגו בעיקר בירושלים וסביבותיה שתושביה גילו התנגדות לרומאים. לעומת זאת בערי הגליל שנכנעו לרומאים כמעט ולא היו הרוגים. למרות

ההרג הרב עדיין היו היהודים רוב בתוך כלל תושבי הארץ. ממדי ההרס לא היו שווים בכל מקום. ערים שלא נכנעו לרומאים נכבשו ונהרסו, סביבתן החקלאית הועלתה באש. ערים שקיבלו את הרומאים כמו טבריה וציפורי לא נפגעו.

(2) **התחום הכלכלי-משבר כלכלי:** במהלך המרד ברומאים ישובים רבים נשרפו, החקלאות נפגעה והפעילות הכלכלית שותקה. הפגיעה הייתה גדולה במיוחד בירושלים וסביבותיה. יבולים רבים הושחתו ועצים רבים נכרתו ע"י המורדים וע"י חיילים רומים. לאחר המרד הרומאים הפקיעו אדמות מיהודים. יש הטוענים כי רק אדמות המורדים הופקעו. אחרים טוענים כי הופקעו אדמות בכל שטחי יהודה כעונש קולקטיבי וכדי ללמד את היהודים לקח. כתוצאה מהפקעת הקרקעות איכרים רבים ירדו מנכסיהם והפכו לאריסים. בכל זאת יהודים החזיקו במרבית הקרקעות בארץ. הרומאים הטילו על היהודים מיסים כבדים כמו דמי אריסות ששולמו ביבולים או בכסף, מס קרקע ומס גולגולת. מס שתי הדרכמות או המס היהודי הוטל על כל היהודים שחיו בשטחי האימפריה הרומית ונועד לאחזקת מקדש יופיטר-ראש האלים. מס זה החליף את תרומת מחצית השקל שהיהודים נהגו להעלות לבית המקדש עד החורבן. מס זה השפיל את היהודים ופגע ברגשותיהם בגלל ההיבט הדתי והלאומי שבו. יהודים חויבו בעבודות כפייה כמו תיקון דרכים. לעיתים הרומאים חריומו בהמות עבודה של יהודים לצורכי עבודות הכפייה.

(3) **התחום הרוחני-דתי- חורבן המרכז הדתי והמשפטי-מדיני:** חורבן ירושלים ובעיקר נפילת המקדש הייתה בעלת משמעות מיוחדת, מכיוון שהמקדש מילא הרבה פונקציות: מעבר לתפקודו הדתי-פולחני היה המקדש גם מוקד פוליטי, כלכלי וחברתי, ומכאן שחורבנו היה נורא. כמו כן חורבן המקדש, ריסק למעשה את ההנהגה המסורתית - את מעמד הכוהנים, את האצילים והצדוקים. אלפי יהודים נהרגו בקרבות, רבים נמכרו לעבדות, מטעים נעקרו, שדות נשרפו ורבה הייתה הנטישה מאזור הקרבות. אדמות המורדים הופקעו. רובם הועברו לרכוש "העם והסנאט הרומי" וחלקם כרכוש פרטי של הקיסר. בעליהם היהודים הפכו לאריסים, ותופעה זו הצמיחה בעלי זרוע יהודים, שניצלו את המצב להפקת רווחים אישיים.

סעיף ב'

הפעולות של רבן יוחנן בו זכאי והדרך בה הן סייעו לעם היהודי להתמודד עם המשבר:

(1) **הקמת בית מדרש ובית דין- רבן יוחנן הקים ביבנה (עיר מעורבת של נוכרים ויהודים) בית מדרש ובית דין גורמים מלכדים חדשים, ללא התנגדות מצד הרומאים. אליו הצטרפו חכמים מכל הארץ. בית הדין ירש חלק מתפקידי הסנהדרין שישבה בבית המקדש. בית המדרש הפך ממקום שבו לומדים תורה לבית דין שבו פוסקים הלכות ומחוקקים חוקים בתחום הדת. בבית הדין נקבע הלוח העברי. הוא קידש את החודשים ועיבר את השנים, אולם לא היו לו סמכויות שיפוט כמו לסנהדרין מכיוון שהרומאים לקחו מהיהודים את האוטונומיה המשפטית. הן סייעו לעם היהודי להתמודד עם המשבר באופן הבא: למעשה ריב"ז יסד מוסד הנהגה חלופי לזה שאבד עם החורבן והפך לאחר מאבקים רבים, את חכמי התורה למנהיגי העם הבלעדיים.**

(2) **קביעת תקנות** - רבן יוחנן תיקן תשע תקנות שנועדו להרחיב את עבודת האל שהתקיימה במקדש ולהעבירה מחוץ למקדש. נועדו לענות על הבעיות והצרכים שהתעוררו במציאות שלאחר החורבן. התקנות היו זכר לחורבן ולמקדש ומטרתן הייתה להמשיך לקיים את הפולחן שהיה במקדש. דוגמאות:

- **תקיעה בשופר בראש השנה** - הכוהנים נהגו לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת רק בבית המקדש. התקיעה הייתה חלק מטקס הקרבת הקורבנות של ראש השנה. בדורות האחרונים שלפני החורבן התפשט נוהג התקיעה בשופר רק בראש השנה שחל בימי חול אל בתי הכנסת בארץ. לאחר החורבן היו שביקשו לבטל את התקיעה בשופר בטענה שהקורבנות התבטלו. רבן יוחנן תיקן תקנה שקבעה כי מותר לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת רק במקום שיושב בו בית הדין הגדול. מכיוון שביית הדין הגדול עבר ליבנה הרי שיש לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת כפי שנהגו בבית המקדש. באמצעות תקנה זו רבן יוחנן בן זכאי חיזק את מעמדו של המרכז ביבנה וניתק את פעולת התקיעה בשופר מבית המקדש.
- **נטילת לולב מחוץ למקדש** - נטילת לולב הייתה חלק מטקס שנהג בבית המקדש בחג הסוכות. במהלך הטקס נהגו להרים את הלולבים ולהקיף את המזבח. נטילת לולב התקיימה במשך שבעת ימי חג הסוכות בבית המקדש. בישובים אחרים רק ביום הראשון של החג. רבן יוחנן קבע שכל אדם בכל ישוב ייטול לולב במשך שבעה ימים כזכר למקדש. כך ביקש רבן יוחנן לעצב מחדש את היהדות ולמלא את החלל שנוצר בעקבות החורבן. יחד עם זאת הוא רצה לשמור על התקווה לבנות את בית המקדש מחדש.
- **ברכת כוהנים**: הכוהנים בבית המקדש נהגו לברך את העם בברכה הקרויה "ברכת כוהנים". יש הטוענים שבדורות האחרונים שקדמו לחורבן הברכה נאמרה גם בבתי הכנסת בארץ. לאחר החורבן רבן יוחנן תיקן תקנה שקבעה כי הכוהנים צריכים לחלוף את מנעליהם כאשר הם מברכים את העם בבית הכנסת. כך למעשה הוא השווה את עבודת האל בבית הכנסת לעבודה במקדש, שכן בבית המקדש הכוהנים עבדו כשהם יחפים. בתקנה זו רבן יוחנן רצה לשמר את הקדושה שהייתה לברכת הכוהנים ולהעבירה לבתי הכנסת.

שאלות 14-18 מיועדות אך ורק לתלמידים שאושר להם מבחן מותאם

שאלה מספר 14

שלבים עיקריים במאבק של התנועה הלאומית באיטליה ותוצאותיו:

- **הקמת אגודות מהפכניות** - התנועה הלאומית האיטלקית החלה את דרכה ביסוד תאים מהפכניים, כמו "אגודת שורפי הפחם" (קרבונארי), תאים אלה ניסו להוביל מרד נגד

- האוסטרים, לאחר מכן בשנות ה-30 הקים מאציני את אגודת "איטליה הצעירה", מאציני קרא לאיחוד איטליה, להקמת משטר דמוקרטי רפובליקני, שחרור איטליה מהכיבוש הזר.
- **אביב העמים** - התחרשו שורה של מהפכות במדינות אירופה במהלכן הצליחו העמים להשתחרר לתקופה קצרה מהשלטון הזר ומהדיקטטורה ולטעום חופש ועצמאות, באיטליה שוחררו חלק מן הנסיכויות והוכרזו כעצמאיות. בסופו של דבר הצליחו הכוחות המלוכניים ברחבי אירופה לדכא את המהפכות ובאיטליה חזרו הנסיכויות לשלטון דיקטטורי.
- **איחוד איטליה** - איטליה היתה מורכבת ממדינות רבות. ראש ממשלת פיימונטה, קאבור, עמד בראש תהליך איחודה של איטליה במספר שלבים.

תוצאות המאבק: איחודה של איטליה הושלם עם צירופה של ונציה ב-1866, וצירופה של רומא ב-1870.

שאלה מספר 15

תנועה לאומית שפעלה בגרמניה במאה ה-19

גורמים מסייעים לאיחוד גרמניה:

- (1) למרות העובדה שגרמניה הייתה מפוצלת במשך מאות שנים, בשלב די מוקדם נוצרה תודעה לאומית גרמנית. עובדה זה הקלה במהלך תהליך האיחוד, כאשר מדינות הצפון סייעו במהלך הצבאי נגד אוסטריה, ולאחר מיכן מדינות הדרום התלכדו נגד צרפת.
- (2) מנהיגותו של ביסמרק שטבע את סיסמת האיחוד "בדם ובברזל" הובילה את כל מהלך האיחוד. פרוסיה שבראשה עמד ביסמרק, הייתה הממלכה הגדולה והמתועשת במדינות גרמניה, ולמעשה האיחוד הובל "מלמעלה".

גורמים מעכבים לאיחוד גרמניה:

- (1) מעצמות אירופה בריטניה, צרפת ורוסיה חששו מפני גרמניה מאוחדת וחזקה שתפר את מאזן הכוחות באירופה, צרפת על רקע שכנותה עם גרמניה אף ניסתה למנוע איחוד זה במלחמה.
- (2) אוסטריה שעד לאיחוד גרמניה הייתה הכוח הגרמני החזק במרכז אירופה, התחרתה עם פרוסיה על השפעה במדינות הגרמניות, ולכן התנגדה נחרצות לאיחוד גרמניה. היא הובילה מהלך של התנגדות עוד בתקופת אביב העמים, ולבסוף נכנעה צבאית לכוחה העדיף של פרוסיה.
- (3) במהלך מאות שנים הייתה גרמניה מפוצלת ל-30 נסיכויות, בתקופת נפולאון צומצם הפיצול ל-30 נסיכויות, אך עדיין הוא הקשה מאוד ביצירת כוח מוביל שיוביל לאיחוד מול מעצמות אירופה באותה עת.

שאלה מספר 16

תכנית בזל (האמצעים שהוצעו בתכנית בזל)

- (1) פיתוחה של ארץ-ישראל על ידי יישובה ביהודים בעלי מקצועות מגוונים- עובדי אדמה ובעלי מלאכה- הכוונה לתמיכה במושבות הקיימות של העלייה הראשונה. זוהי תמיכה בציונות המעשית.
- (2) ארגון היהדות בעולם על ידי ייסוד מפעלים וארגונים מקומיים וכלליים בהתאם לחוקי כל ארץ. הכוונה היא לקמת סניפים של התנועה הציונית בארצות מרכזיות בהן חיים היהודים שיפעלו בהתאם לחוקים המקומיים לקדם את מטרות התנועה הציונית.
- (3) ביצוע פעולות למען הגברת הרגש הלאומי-יהודי וההכרה הלאומית היהודית- הכוונה להקמת תשתית חינוכית באמצעות לימוד ההיסטוריה והשפה העברית- ציונות רוחנית.
- (4) ביצוע פעולות הכנה במישור המדיני כדי להשיג את הסכמת המעצמות לקבלת הצ'רטר- הזיכיון להתיישבות יהודית בארץ-ישראל באופן חוקי בהתאם למשפט הבינלאומי. זוהי הציונות המדינית.

חשיבותו של קונגרס באזל נעוצה בארבע נקודות משמעותיות:

- (1) יסוד "מדינת היהודים"- בבזל הונח הבסיס למדינה שבדרך "בבזל יסדתי את מדינת היהודים". בקונגרס הוחלט על "תכנית בזל", שבה הוגדרו מטרותיה ודרכי פעולתה של התנועה הציונית.
- (2) פריצה אל דעת הקהל הבינלאומית- הקונגרס הביא לכך שהמעצמות החלו לראות בציונות תנועה לאומית לכל דבר.
- (3) הנהגה לאומית- הקונגרס שימש כאסיפה לאומית, והוקמה בו הנהגה לאומית אשר ביטאה את השאיפות הלאומיות של העם היהודי. (תחילתו של פרלמנט) הרצל עצמו הפך למנהיגה המוכר של התנועה הציונית, ומכאן ואילך לא פעל עוד כאדם פרטי.
- (4) יסוד ההסתדרות הציונית- הגוף המבצע של הציונות. גוף זה סיפק תשתית ארגונית וכלכלית לפעולת התנועה הציונית.

שאלה מספר 17

המטרה של הרצל ופנייתו לסולטן התורכי, הייתה השגת צ'ארטר (זיכיון חוקי שיאפשר התיישבות יהודית בארץ-ישראל תחת השלטון העות'מאני). הרצל חשב שהסולטן התורכי עשוי להיענות לפנייה זו בחיוב, היות והוא הציע לו למחוק את חובות האימפריה העות'מאנית ולהפריח ולפתח את האזור השומם בארץ ישראל באמצעות התיישבות יהודית.

שאלה מספר 18

שלוש מן הפעולות בתחום החינוך והתרבות:

(1) החייאת השפה העברית הייתה אחד מגילויי התחייה הלאומית. לאחר שבמשך מאות שנים שימשה העברית כשפת תפילה, ובארץ ישראל שפות הדיבור היו לאדינו ואידיש, חזרה העברית והפכה לשפת דיבור.

אחד ממחוללי השינוי היה אליעזר בן יהודה. בן יהודה סבר שהיהודים לא יכולים להוביל מהפכה לאומית ללא שפה היסטורית מאחדת. בן יהודה הקים את חברת "תחיית ישראל", שאחת ממטרותיה הייתה החייאת השפה העברית כשפת דיבור בחיי היום יום, בבית וברחוב, בגן הילדים ובבית הספר, בספרות ומעל דפי העיתון. בן יהודה הקפיד לדבר עברית, וכך נהגה גם משפחתו. אבל רבים בירושלים עירו לגלו לו.

(2) **בן יהודה הוציא לאור את העיתון העברי "הצבי"**, והפיץ בו את דעותיו ואת המילים החדשות שהמציא. אחד ממפעליו הגדולים של בן יהודה היה **"מילון הלשון העברית הישנה והחדשה"**. עם חברים נוספים הקים בן יהודה את אגודת **"שפה ברורה"** - גוף שתפקידו היה לקבוע חידושי לשון, מגוף זה נוסד **"ועד הלשון העברית"** שמטרתו הייתה הפצת השפה העברית והדיבור בעברית בין כל שכבות העם.

מאבקו של בן יהודה לא היה קל. היישוב החרדי החרים אותו, משום שראה בעברית שפת קודש וביקש למנוע את חילולה והפיכתה לשפת דיבור יומיומית. אחד משיאי הצלחתו היה הקמת **בית הספר העברי הראשון, בית ספר חביב בראשון לציון (1887)**.

(3) המאבק להחייאת העברית הגיע לשיאו במאבק על שפת הלימוד בטכניון. בית הספר הטכני הגבוה, הוקם על ידי חברת **עזרה** מגרמניה, הוועד המנהל של החברה החליט כי שפת הלימוד בתחומי המדע והטכנולוגיה תהיה גרמנית, החלטה זו נסמכה על כך שרוב המונחים ורוב ספרי הלימוד במקצועות אלה הם בשפות זרות, בעיקר בגרמנית.

ראשי התנועה הציונית בתמיכת **הסתדרות המורים העבריים (הוקמה ב-1903)** ניהלו מאבק במהלכו הורים לא שלחו את ילדיהם לבתי ספר שנוהלו על ידי **עזרה**. אמנם המאבק גרם לדחיית פתיחת הטכניון, אך בסופו של דבר הוכתר המאבק בהצלחה, וב-1925 נפתח הטכניון כששפת הלימוד בו היא עברית.